

УДК 340.13:341.176

DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2026.93.1.22>

НОРМИ-ПРИНЦИПИ ПРАВА ЄС ЯК КРИТЕРІЙ ДІЄВОСТІ НАЦІОНАЛЬНИХ РЕФОРМ: ПРОБЛЕМИ ІМПЛЕМЕНТАЦІЇ

Ніколенко Л.М.,
*доктор юридичних наук, професор,
провідний науковий співробітник
відділу господарсько-правових досліджень
проблем економічної безпеки,
Державна установа «Інститут економіко-правових досліджень
імені В.К. Мамутова
Національної академії наук України»
ORCID: 0000-0002-3437-6968*

Ніколенко Л.М. Норми-принципи права ЄС як критерій дієвості національних реформ: проблеми імплементації.

У статті досліджується правова природа норм-принципів права Європейського Союзу та їх роль як універсального критерію оцінки дієвості національних правових реформ у контексті імплементації *acquis communautaire*. Обґрунтовується, що на відміну від класичного доктринального підходу, у правопорядку ЄС норми-принципи функціонують як самостійні юридично обов'язкові норми, наділені прямою регулятивною дією та здатні визначати межі дискреції органів публічної влади, стандарти належного правового регулювання й допустимість державного втручання.

Акцентується на визначальній ролі юриспруденції Суду ЄС у формуванні змісту та функціонального наповнення таких фундаментальних норм-принципів, як верховенство права, пропорційність, правова визначеність, ефективність (*effet utile*), недискримінація та рівність, а також лояльна співпраця. Доведено, що сукупність зазначених норм-принципів утворює функціональну матрицю оцінювання якості та результативності національних реформ, що дозволяє перейти від формально-нормативного до принципово-орієнтованого підходу до імплементації права ЄС.

Особлива увага приділяється проблемам імплементації норм-принципів у національні правові системи, зокрема їх оціночному характеру, розриву між нормативним закріпленням і практичною реалізацією, відсутності усталеної методології принципово-орієнтованого оцінювання реформ та обмеженій інтеграції практики Суду ЄС у національне правозастосування. Обґрунтовується, що для України ці проблеми посилюються трансформаційним характером правової системи та нестабільністю правозастосовної практики.

Практичне значення дослідження полягає у можливості використання норм-принципів права ЄС як інструменту оцінювання якості правотворчих і правозастосовних рішень, а також для виявлення формального характеру реформ у процесі європейської інтеграції України.

Зроблено висновок, що ефективна імплементація норм-принципів права ЄС потребує їх системного інтегрування у правотворчу діяльність, судову практику та механізми публічного управління, що є необхідною умовою формування стабільної, передбачуваної та узгодженої правової системи, сумісної з правопорядком ЄС, а також забезпечує перехід від формально-нормативної до принципово-орієнтованої моделі європейської інтеграції.

Ключові слова: право Європейського Союзу, норми-принципи, загальні принципи права, імплементація, *acquis communautaire*, верховенство права, правова парадигма, Європейський Союз.

Nikolenko L.M. EU law norms-principles as a criterion of the effectiveness of national reforms: implementation challenges.

The article examines the legal nature of norms-principles of European Union law and their role as a universal criterion for assessing the effectiveness of national legal reforms in the context of implementing the *acquis communautaire*. It substantiates that, unlike the classical doctrinal approach, in the EU legal order norms-principles function as autonomous legally binding rules endowed with direct regulatory effect and capable of determining the limits of discretion of public authorities, standards of proper legal regulation, and the permissibility of state intervention.

The paper emphasizes the decisive role of the case law of the Court of Justice of the European Union in shaping the content and functional dimension of such fundamental norms-principles as the rule of law, proportionality, legal certainty, effectiveness (*effet utile*), non-discrimination and equality, as well as loyal cooperation. It is demonstrated that the aggregate of these norms-principles forms a functional matrix for evaluating the quality and effectiveness of national reforms, enabling a shift from a purely formal-normative to a principle-oriented approach to the implementation of EU law.

Particular attention is paid to the challenges of implementing norms-principles in national legal systems, including their evaluative nature, the gap between normative incorporation and practical application, the lack of an established methodology for principle-oriented assessment of reforms, and the limited integration of the case law of the Court of Justice of the EU into national law enforcement. It is argued that, for Ukraine, these challenges are exacerbated by the transformational character of its legal system and the instability of law-enforcement practice.

The practical significance of the study lies in the possibility of using EU law norms-principles as an instrument for assessing the quality of law-making and law-application decisions, as well as for identifying the formalistic nature of reforms in the course of Ukraine's European integration.

It is concluded that effective implementation of EU law norms-principles requires their systematic integration into law-making activities, judicial practice, and mechanisms of public administration, which is a necessary condition for the formation of a stable, predictable, and coherent legal system compatible with the EU legal order and for ensuring a transition from a formal-normative to a principle-oriented model of European integration.

Key words: European Union law; norms-principles; general principles of law; implementation; *acquis communautaire*; rule of law; legal paradigm; European Union.

Постановка проблеми. Сучасний етап розвитку національних правових систем характеризується посиленням інтеграційних процесів і зростанням ролі наднаціональних правових стандартів у формуванні внутрішньодержавної правової політики. У цьому контексті актуальність дослідження зумовлена поглибленням європейської інтеграції України та необхідністю забезпечення реальної сумісності національної правової системи з правом Європейського Союзу (далі – ЄС). За таких умов імплементація *acquis communautaire* виходить за межі простого відтворення норм вторинного права ЄС і потребує врахування норм-принципів права ЄС як базових орієнтирів правового регулювання. Саме вони виступають критеріями оцінки дієвості національних реформ, визначаючи не лише їх зміст, а й характер правотворчої та правозастосовної діяльності, тоді як їх ігнорування призводить до формалізації реформ і зростання правової невизначеності.

Особливої актуальності зазначена проблематика набуває в умовах трансформаційного періоду розвитку держави, коли швидкість реформ часто превалює над їх якістю, а запровадження європейських стандартів не завжди супроводжується належним доктринальним осмисленням їх принципової природи. Окрему проблему становить розрив між нормативною імплементацією та практичною реалізацією норм-принципів права ЄС, що зумовлює потребу в їх подальшому науковому осмисленні.

Стан дослідження. Проблематика норм-принципів права ЄС перебуває у фокусі уваги сучасної юридичної науки, однак залишається фрагментарно опрацьованою в частині їх використання як критеріїв оцінки дієвості національних реформ. У наукових дослідженнях сформовано ґрунтовний теоретичний доробок щодо природи принципів права, їх класифікації та функцій у правовій системі (М. Козюбра, А. Колодій, П. Рабінович, С. Погребняк), а також окреслено особливості правопорядку ЄС як автономної наднаціональної системи (І. Яковюк, О. Вишняков,

О. Римаренко, С. Задорожна, В. Серьогін, М. Буроменський). Окремі наукові праці присвячені питанням імплементації *acquis communautaire* та адаптації національного законодавства до права ЄС (В. Устименко, Д. Ткач, О. Фатхутдінова, В. Кочин, Л. Малюга, В. Теремецький).

Отже, попри наявність значного наукового доробку у сфері теорії принципів права та права ЄС, норми-принципи права ЄС ще не були комплексно досліджені як критерій дієвості національних реформ, що зумовлює необхідність подальшого наукового аналізу.

Таким чином, **метою статті** є дослідження норм-принципів права ЄС як критерію оцінки дієвості національних правових реформ, а також виявлення ключових проблем їх імплементації у національну правову систему в умовах європейської інтеграції.

Виклад основного матеріалу. У правопорядку ЄС норми-принципи посідають особливе місце, виконуючи функцію основних орієнтирів, що забезпечують цільність, узгодженість та ефективність правового регулювання. На відміну від традиційного доктринального підходу, відповідно до якого принципи права розглядаються переважно як узагальнені ідеї, цінні настанови або програмні положення, що мають допоміжний, інтерпретаційний чи декларативний характер і не завжди наділені прямою нормативною дією, у праві ЄС вони функціонують як самостійні юридично обов'язкові норми [1; 2, с. 142–164; 3]. У класичній правовій доктрині принципи, як правило, використовують роль орієнтирів для правотворчості або засобів тлумачення позитивного права, тоді як у правопорядку ЄС вони здатні визначити межі допустимої поведінки суб'єктів, обмежувати дискрецію органів влади та слугувати підставою для визнання актів такими, що не відносяться до права Союзу. У цьому контексті доцільно наголосити, що норми-принципи права ЄС не можуть бути ототожені ані з класичними нормами поведінки, ані з абстрактними принципами-ідеями, після чого вони поєднують у собі нормативну визначеність із високим рівнем узагальнення, що забезпечує їх універсальність та адаптивність у правозастосуванні.

Нормативний характер норм-принципів у праві ЄС проявляється у тому, що вони функціонують не як суто декларативні засади, а як юридично обов'язкові регулятори, здатні визначати зміст і межі правового регулювання. Їх значення здійснюється у забезпеченні цілісності та узгодженості правопорядку, встановлених стандартів ЄС належного правового регулювання та формуванні універсальних критеріїв оцінки якості правових рішень. Саме тому норми-принципи виступають інструментами підтримання єдності правопорядку ЄС і водночас можуть розглядатися як критерії результативності національних правових трансформацій у процесі імплементації *acquis communautaire*. У правопорядку ЄС норми-принципи забезпечують також конституціоналізуючу функцію, що забезпечує інтеграцію різнорівневих нормативних масивів в єдину систему, що компенсує наявність класичної кодифікованої конституції.

Визначальна роль у встановленні та конкретизації змісту норм-принципів юриспруденції Суду ЄС, який, розв'язуючи колізії та заповнюючи прогалини первинного і вторинного права, сформував доктринальні підходи до таких фундаментальних принципів, як верховенство права, пропорційність, правова визначеність, ефективність (*effet utile*), недискримінація та лояльність, а також лояльна співпраця. Завдяки цьому зазначені принципи набули чіткої функціональної цілеспрямованості, вони служать критеріями перевірки допустимості втручання держави, вступають у межі дискреції органів державної влади та встановлюють вимоги до якості правового регулювання.

Принцип верховенства права функціонує як базова аксіологічна й нормативна засада правопорядку ЄС, що зумовлює підпорядкування діяльності інститутів Союзу та держав-членів вимогам права, включно з вимогами правової визначеності, заборони свавілля та забезпечення ефективного судового захисту [5, с. 14-18; 6, с. 51-66]. У контексті національних реформ цей принцип виступає узагальненим критерієм відповідності реформ фундаментальним цінностям права ЄС. Для України це передбачає необхідність системного забезпечення верховенства права не лише на рівні декларативного закріплення відповідних положень у законодавстві, а й у площині їх реального практичного втілення через узгоджену діяльність законодавчих, виконавчих і судових органів. Реалізація цього принципу вимагає формування стабільного та передбачуваного нормативного середовища, дотримання вимог юридичної визначеності під час правотворчості, а також ефективних механізмів судового контролю за діяльністю органів публічної влади. У контексті європейської інтеграції України принцип верховенства права виступає також методологічним орієнтиром оцінки якості та послідовності реформ, оскільки дозволяє виявляти випадки формально-

го запозичення європейських правових стандартів без забезпечення їх належної інституційної та правозастосовної підтримки.

Принцип пропорційності вимагає, щоб будь-які заходи, запроваджені у процесі реалізації права ЄС, були належними, необхідними та співмірними поставленим цілям [7, с. 184-186]. Його застосування у межах імплементації *acquis communautaire* дозволяє оцінювати допустимість державного втручання та запобігати надмірному або необґрунтованому регуляторному навантаженню. У процесі європейської інтеграції зазначений принцип слугує запобіжником проти надмірного втручання з боку як національних органів влади, так і інституцій ЄС. Для України це передбачає необхідність такого правового та політичного регулювання, яке не створювало б необґрунтованого навантаження для громадян і суб'єктів господарювання. Результативність інтеграційних процесів значною мірою визначається дотриманням збалансованості між вимогами права ЄС та інституційною і економічною спроможністю національної правової системи. Відхилення у бік надмірної централізації або, навпаки, поверхової адаптації свідчать про зниження ефективності інтеграції.

Принцип правової визначеності передбачає ясність, передбачуваність і стабільність правового регулювання, а також захист легітимних очікувань суб'єктів права. У правопорядку ЄС цей норма-принцип спрямований на забезпечення довіри до права як до стабільного регулятора суспільних відносин і запобігання ретроспективному або непослідовному правовому втручанням з боку держави [8, с. 104]. У процесі здійснення національних реформ принцип правової визначеності слугує індикатором якості законодавчих змін і рівня узгодженості правової політики з вимогами правопорядку ЄС, оскільки вимагає внутрішньої узгодженості нормативних актів, чіткості їх формулювань та забезпечення належного перехідного регулювання. Для України імплементація цього принципу створює передумови для підвищення передбачуваності правового середовища, зміцнення довіри громадян і бізнесу до державних інститутів, зменшення регуляторних ризиків, а також забезпечення стабільності правозастосовної практики, що є необхідною умовою сталого економічного розвитку та ефективної європейської інтеграції.

Принцип ефективності (*effet utile*) орієнтує застосування та імплементацію норм права ЄС на досягнення реального правового результату, а не на формальне відтворення нормативних положень. У правопорядку ЄС цей принцип вимагає такого тлумачення та застосування правових норм, яке забезпечує повну та практичну дію приписів права Союзу і не допускає зведення їх реалізації до суто формального виконання [9, с. 1251-1255]. Як норма-принцип *effet utile* забезпечує пріоритет практичної реалізації цілей права ЄС та використовується як ключовий критерій оцінки результативності національних правових реформ, дозволяючи встановити, чи створюють запроваджені зміни реальні механізми захисту прав і досягнення регуляторних цілей. Для України імплементація цього принципу означає необхідність орієнтації реформ на фактичний вплив правового регулювання на суспільні відносини, подолання формалізму у правотворчості та правозастосованні, а також забезпечення інституційної спроможності реалізовувати норми права відповідно до їх функціонального призначення.

Принцип недискримінації та рівності гарантує рівне ставлення до суб'єктів права у порівнянних правових ситуаціях і забороняє необґрунтоване розрізнення. У правопорядку ЄС цей принцип забезпечує універсальність правового регулювання та виступає запобіжником проти довільного або вибіркового застосування правових норм [10, с. 330-336]. У реформаторських процесах принцип недискримінації та рівності виконує функцію запобігання привілейованому або селективному правовому регулюванню, оскільки вимагає однакових правових умов для учасників порівнянних правовідносин. Для України імплементація цього принципу сприятиме формуванню рівних «правил гри», зменшенню ризиків дискреційного правозастосування, підвищенню довіри до державної політики та забезпеченню справедливого доступу до правових і економічних можливостей відповідно до стандартів права ЄС.

Принцип лояльної співпраці закріплює обов'язок держав забезпечувати виконання зобов'язань, що випливають із права ЄС, та утримуватися від дій, здатних поставити під загрозу досягнення його цілей. У правопорядку ЄС цей норма-принцип формує модель взаємної відповідальності між Союзом і державами, спрямовану на узгоджене та добросовісне виконання правових приписів [11, с. 64-66]. У контексті імплементації *acquis communautaire* принцип лояльної співпраці визначає стандарти належної поведінки держав у процесі правової адаптації та інституційних реформ, вимагаючи від них активних дій щодо усунення нормативних і практичних перешкод для реалізації права ЄС. Для України реалізація цього принципу означає необхідність забезпечен-

ня послідовності реформ, координації діяльності органів публічної влади та орієнтації на досягнення результатів, сумісних із цілями та цінностями правопорядку ЄС.

Сукупність зазначених норм-принципів формує функціональну матрицю оцінювання дієвості національних реформ, що дозволяє перейти від формально-нормативного підходу до принципово-орієнтованої моделі імплементації права ЄС.

Разом із тим, імплементація норм-принципів права ЄС у національні правові системи супроводжується низкою концептуальних та практичних проблем, зумовлених їх специфічною правовою природою. На відміну від класичних норм позитивного права, норми-принципи характеризуються високим рівнем абстракції та оціночності, що ускладнює їх безпосереднє нормативне відтворення та вимагає розвинених механізмів доктринального осмислення і правозастосовного тлумачення. У національній правотворчій практиці це нерідко призводить до фрагментарного або декларативного закріплення принципів без належного забезпечення їх регуляторного потенціалу.

Окрему проблему становить відсутність усталеної методології застосування норм-принципів як інструменту оцінювання дієвості реформ. У національній практиці вони переважно використовуються як допоміжні аргументи або загальні посилення, без чіткого зв'язку з аналізом наслідків правових змін, їх пропорційності, передбачуваності та ефективності, що знижує потенціал норм-принципів як універсальних стандартів якості правового регулювання.

Ще однією суттєвою проблемою імплементації норм-принципів права ЄС є обмежена інтеграція судової практики Суду ЄС у національне правозастосування, попри її визначальну роль у формуванні змісту та функціонального наповнення цих принципів. У національній правовій системі практика Суду ЄС нерідко сприймається як допоміжне або факультативне джерело аргументації, а не як орієнтир для принципово-орієнтованого тлумачення та застосування норм права. Такий підхід ускладнює повноцінне відтворення нормативного змісту норм-принципів, сформованого у правопорядку ЄС, та знижує їх потенціал як універсальних стандартів оцінки законності й ефективності правових рішень.

Для України зазначені проблеми посилюються трансформаційним характером правової системи, частими змінами законодавства та нестабільністю правозастосовної практики. За таких умов імплементація норм-принципів права ЄС потребує переходу від формального відтворення європейських стандартів до їх системного інтегрування у національну правову культуру, судову практику та механізми публічного управління.

Врахування норм-принципів у процесі імплементації *acquis communautaire* має не декларативний, а методологічний характер, саме вони задають стандарти якості правотворчості та правозастосування і дозволяють виявляти випадки формального перенесення європейських моделей без забезпечення їх реальної дії в національному правопорядку. Показовим у цьому контексті є принцип ефективності (*effet utile*), який орієнтує оцінку імплементації не на формальне відтворення *acquis*, а на досягнення реального регуляторного результату в національному інституційному середовищі.

Окремої уваги потребує проблема розриву між нормативною та інституційною імплементацією норм-принципів права ЄС. Навіть за наявності формального закріплення відповідних принципів у законодавстві їх ефективність значною мірою залежить від здатності судової та адміністративної практики забезпечити їх реальне застосування. У цьому аспекті норми-принципи права ЄС мають розглядатися не лише як елемент правової доктрини, а як інструмент оцінювання якості правозастосування та результативності реформаторських заходів. Таким чином, використання норм-принципів права ЄС як критерію дієвості національних реформ зумовлює перехід від формально-нормативного до принципово-орієнтованого підходу до імплементації, що дозволяє оцінювати відповідність реформ ціннісним і функціональним вимогам правопорядку ЄС та сприяє підвищенню якості правових трансформацій, стабільності правового регулювання і довіри до національної правової системи.

Висновки. У результаті проведеного дослідження обґрунтовано, що норми-принципи права ЄС є не допоміжними елементами правового регулювання, а самостійними юридично обов'язковими регуляторами, які виконують системоутворюючу, інтеграційну та конституціоналізуючу функції у правопорядку ЄС. Їх специфіка полягає у поєднанні нормативної визначеності з високим рівнем узагальнення, що забезпечує універсальність і адаптивність цих норм у процесі правотворчості та правозастосування.

Доведено, що сформований у практиці Суду ЄС комплекс ключових норм-принципів – верховенства права, пропорційності, правової визначеності, ефективності (*effet utile*), недискримінації та рівності, а також лояльної співпраці – утворює функціональну матрицю оцінювання дієвості національних правових реформ. Застосування цих норм-принципів дозволяє перейти від формальної перевірки відповідності законодавчих змін *acquis communautaire* до оцінки їх реального впливу на забезпечення прав, стабільність правового регулювання та досягнення цілей права ЄС.

Встановлено, що імплементація норм-принципів права ЄС у національні правові системи супроводжується низкою системних проблем, зокрема їх оціночним характером, розривом між нормативним закріпленням і практичною реалізацією, відсутністю усталеної методології принципово-орієнтованого оцінювання реформ, а також обмеженою інтеграцією практики Суду ЄС у національне правозастосування. Сукупність цих чинників знижує потенціал норм-принципів як універсальних стандартів якості правового регулювання.

Зроблено висновок, що для України ефективна імплементація норм-принципів права ЄС потребує переорієнтації реформ із формально-нормативного на принципово-орієнтований підхід, який передбачає їх системне інтегрування у правотворчу діяльність, судову практику та механізми публічного управління. Лише за таких умов норми-принципи можуть виконувати свою функцію як реальний критерій дієвості національних реформ і сприяти формуванню стабільної, передбачуваної та узгодженої правової системи, сумісної з правопорядком ЄС.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Колесніченко В.В. Принципи права Європейського Союзу: загальнотеоретичне дослідження: автореф. дис. канд. юрид. наук : 12.00.01 / Нац. ун.-т «Одеська юридична академія». Одеса. 2010. 22 с. URL: <https://dspace.onua.edu.ua/items/bf71c3a1-99e8-4770-b88a-177545a4839e>.
2. Козюбра М. Принципи права: методологічні підходи до розуміння природи та класифікації в умовах сучасних глобалізаційних трансформацій. *Право України*. № 11. 2017. С. 142–164. URL: <https://ekmair.ukma.edu.ua/server/api/core/bitstreams/22ed5ed8-a0c4-450d-a56b-cad459b8cf46/content>.
3. Шатіло В.А. Загальнонаукові підходи до визначення принципів права та їх вплив на розвиток конституційного механізму державної влади. *Публічне право*. 2019. № 2 (34). URL: https://www.publichne-pravo.com.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=84:pp-2019-34-01&catid=90&Itemid=483&lang=uk.
4. Колодій А.М. Принципи права: генеза, поняття, класифікація та реалізація. *Науково-практичний юридичний журнал «Альманах права»*. 2012. Вип. 3. С. 42-46. URL: <https://nasplib.isofts.kiev.ua/server/api/core/bitstreams/2103a1bb-8b7f-4b15-8bea-5fc9cf6f5bee/content>.
5. Ніколенко Л.М. Верховенство права як універсальний принцип забезпечення прав людини в сучасних умовах. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2025. № 2. С. 14-18. URL: <http://sulj.oduvs.od.ua/archive/2025/2/5.pdf>.
6. Ремінська Ю.Ю. Принцип верховенства права в міжнародній правотворчості (теоретико-правові аспекти) : дис. д-ра філософії; спец. 081 – Право / Київський національний університет ім. Тараса Шевченка, Київ, 2020. 230 с. URL: <https://ccu.gov.ua/library/pryncyp-verhovenstva-prava-v-mizhnarodniy-pravotvorchosti-teoretyko-pravovi-aspekty>.
7. Грідіна К.В. Принцип пропорційності в праві Європейського Союзу: Верховенство права: доктрина і практика в умовах сучасних світових викликів: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 25 лютого 2021 р.). Дніпро: ДДУВС, 2021. С. 184-186. URL: <https://er.dduvs.edu.ua/bitstream/123456789/6187/1/43.pdf>.
8. Кернз В. Вступ до права Європейського Союзу / В. Кернз; пер. з англ. К.: Знання КОО, 2002. 381 с.
9. Ніколенко Л.М. Принципи права Європейського Союзу як критерії оцінки ефективності правової інтеграції. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2025. № 2. С. 1251-1255. DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2025.02.189>.
10. Рим О.М. Співвідношення принципів рівності та недискримінації у практиці Суду Європейського Союзу. *Право і суспільство*. 2019. № 4. С. 330–336. DOI <https://doi.org/10.32842/2078-3736-2019-4-49>.

11. Ковалів М.В., Тимчишин Т.М., Ніканорова О.В. Основи права Європейського Союзу: навчальний посібник. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2020. 212 с. URL: <https://dspace.lvduvs.edu.ua/handle/1234567890/3227>

Дата першого надходження рукопису до видання: 22.01.2026
Дата прийняття до друку рукопису після рецензування: 20.02.2026
Дата публікації: 05.03.2026

© Ніколенко Л.М., 2026

Стаття поширюється на умовах ліцензії CC BY 4.0